

פתיחה

זכורני מרן רה"י הגר"א שפירא זצ"ל היה מדגיש את ערך הלימוד בסוגיות הש"ס בעיון ובהתעמקות. בדבריו, אמר שהלימוד בעיון הוא "עבודת ה' שבשכל", ושהמבוקש העיקרי בלימוד זה הוא לקנות "שכל של תורה".

כפי שבתפילה טבעו חז"ל מטבע, "איזו היא עבודה שבלב זו תפילה" (סהמ"צ לרמב"ם מ"עו), כך בלימוד התורה ישנו פרק ייחודי בעבודת ה', עבודה שבשכל. וכפי שעבודת התפילה היא ב"כל לבבכם" - במלוא חיי הנפש, כך עבודת ה' שבשכל תובעת את כל חלקי השכל שבאדם.

הגר"א (אבן שלמה פ"ח אות י') כתב:

"כמו שבאכילה הגשמית צריך שיטחן היטב בשיניים שיהנה הגוף, כן בלימוד צריך לטחון היטב דקדוקי תורתנו הקדושה להוציא הדין לאמיתו. ואם אינו מיגע על זה, אינו מוציא הדין לנכון. וזהו אם אין קמח אין תורה - אין התמצית של התורה. ומה שהאדם מדקדק בלימודו, מועיל לתקון המידות והמעשים הטובים".

זהו היבט אחד של העבודה שבלמוד התורה. היגיעה, וליתר דיוק - היגיעה 'לטחון דקדוקי תורתנו', המאמץ להבנה מדויקת ושלימה של דברי תורה ככל הניתן, להעמקה ולהשגת אמיתתה של תורה. הגר"א מסיים דבריו באומרו, שדקדוק זה מסייע לתיקון המידות והמעשים. בבחינה אחת, המאמץ, ההשקעה והמסירות מגבירים את כוחו המוסרי ואת טהרתו של הלומד לעומת יצריו. בבחינה נוספת, הדקדוק עצמו - ההבנה השלימה והמפותחת יותר, משקעת בלומד את עומק קדושתה של תורה ומזככת את נפשו של העוסק בתורה.

כך כתב החזו"א (אמונה ובטחון פ"ג אות ח'):

"...כאשר שם לילות כימים בחקור הדין ואיזון משפט בספרי המפרשים והפוסקים אשר התוו לנו את דרך התורה שבעל פה הרחבה מני ים. היגיעה הזאת היא תריס בידו נגד ההתחרות של בני אדם ואהבת החמס, ומנחילה לבעליה אהבת המשפט וסגולת הצדק היקרה לו מכל הון וכסף".

השפעת היגיעה בתורה שבעל פה (הדגש הוא על חלק זה שבתורה) היא על היצרים החברתיים-תאוות ממון, תחרותיות וקנאה. גם איפוק היצרים האלו, כפי שעולה מתיאוריו של החזו"א שם, מכח יגיעת התורה, וגם קנינה של מעלה נפשית-נטית נפש מושרשת לאמת ולצדק. גם כאן, החזו"א מאפיין יגיעה זו גם במאמץ גופני ונפשי, וגם במאמץ לשיפור מתמיד בהבנתם של דברי תורה.

בס' מעלות התורה הביא את דברי הגר"א:

"והתורה מביאה לידי מידות טובות, כדאיתא בגמ' 'בריש כל מרעין אנא דם, בריש כל אסון אנא חמר, ובאתר דלית חמר תמן סממנין מתבעין'. ואמר אחי הגאון ז"ל דהכי פירושו- לפי שהתאוה ראש לכל עבירות והדם הוא המתאוה והוא הנפש, וזה שאמר בריש כל מרעין אנא דם שהוא תחילת חולי הנפש, ובריש כל אסון, ראש לכל הרפואות של הנפש, אנא חמר- הוא התורה שנמשלה לין. ובאתר דלית חמר תמן סממנין מתבעין- פירוש מי שאינו בעל תורה הוא צריך לרפואת המידות אבל בעל תורה אין צריך לרפואות המידות בעניני סיגופים וכדומה, רק לעסוק בתורה וביראת ה' כל היום".

כפי שהסביר הגרי"א חבר בפירושו לספר (אור תורה אות ס"ה וס"ז) יגיעת התורה מזככת את המידות המושרשות בנפש היסודית שבאדם. הכוונה היא למידות הרעות (בעיקר תאוה וכעס שהם שרשי המידות הרעות) שהושרשו בנפש האדם בטבע יצירתו: "ולכן צריך לטרוח הרבה בתורה ולמעט תאוותו מאד כמ"ש כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו', ולהתייגע בה מאד עד שיקיא החלב שינק משדי אמו, רצה לומר שישתלק ממנו הזוהמה והרע הדבוקה בנפשו ע"י מה שינק משדי אמו כמבואר".

באור תורה (אות קמ"ד) הוסיף שזקני תלמידי חכמים כל זמן שמעמיקים בדברי תורה "מתקרבים יותר אל האמת ולשורש התורה, ולכן הוא (נפש היסודית שלו, כמבואר שם) נעשה זך יותר". כלומר, זיכוך נפש היסודית הוא גם באמצעות איכות הבנת התורה והשגת אמיתתה של תורה. (בשערי קדושה חלק א' פ"ב מובא שהמידות הרעות ותיקון מוטבעות בנפש היסודית שבאדם).

עוד כתב הגרי"א חבר (אור תורה עמ' רס"ו ד"ה "אגורה באהלך"):

"וכתבתי שהעניין הוא, שכל תלמיד חכם הרכבת נפשו הוא לפי ערך שורש שיש לו בתורה הקדושה, ולפי החידושים שמחדש הם מספר הרכבת כוחות שבהם

הורכבו חלקי נפשו, והוא המקיימו בעולם הזה והמחבר יסודותיו. כמו שתחילת בריאת העולם היה בדבר פיו יתברך... שהתורה נמשלה ללין ז' בריש כל אסוון אנא חמר' והוא חיים לגופו ונפשו, וכאשר מחדש ומכוון לאמיתה של תורה אז הולך דודי למישרים, שקול זה בוקע בכל עלמין".

אלו בכלל הדרכים והמעלות שביגיעת התורה, בעיון בד"ת: עבודה שלימה של דקדוק בלתי פוסק, הרחבה, בירור וחתירה לאמת.

אולם מצאנו עניין נוסף. בס' שם משמואל (לפר' תצווה שנת תרע"ב) הסביר:

"הנה חוכמת התורה היא בשכל לבד, והשכל שיהיה ראוי לחוכמת התורה צריך להיות נבדל לגמרי מהחומר, כמ"ש המהר"ל כמה פעמים. והדבר מובן שהרי החוכמה היא דבר ברור והחומר הוא מערבב את השכל ואינו יוצא כל כך ברור, וע"כ כל איש לפי ערך הבדלת נפשו מחומר, כן ברורה היא חוכמת תורתו".

על כך הביא בהמשך את דברי הגה"ק בעל האבני נזר:

"ובזה הבנתי מה שאמר לי בייחוד ששמע מפי כ"ק זקני זצלה"ה מקאצק שיש קליפה המושכת את האדם לשכל עקום בתורה וצריכין להשמר מזה. ולפי השערתי מסתעף זה מקליפת עמלק".

עוד מדבריו בעניין:

"אל ייפול אדם מלעסוק בתורה ועבודה, שאף שלתורה צריכין שכל נבדל היינו להוציא הלכה ברורה, אבל בלימוד תורה שהוא בכלל עבודה, כדאיתא בספרי (דברים י"א ג') כשם שעבודת מזבח קרויה עבודה כך תלמוד קרויה עבודה, ובעבודה אף שאינו זך כשר".

"ובפסיקתא, שכל זמן שזרעו של עמלק בעולם כביכול כאילו הפנים של מעלה מכוסה הרי הוא הסתר בפני העליון, ושם שעמלק דומה לזבוב שלהוט אחר המכה. ומשל הלב מצינו יצה"ר דומה לזבוב ויושב בין מפתחי הלב, שאינו מניח לבוא להלב שום הארה קדושה" (שנת תרע"ד).

עיון והתעמקות בתורה מצריכות שכל נבדל וברור, ללא השפעות של הנטיות החומריות שבאדם. זו היא 'עבודת התלמוד' השגה בהירה ושלימה של הלכה ברורה, שכל של תורה.

בעל האבני נזר חידד שישנה 'קליפה המושכת לשכל עקום'. נאים הדברים למי שאמרם: הראי"ה קוק (מאמרי הראיה עמ' 203) הבליט את חשיבתו היוצרת והמחדשת של בעל האבני נזר: "דבריו הנובעים כפרץ מים כבירים, הנם בנויים על אשיות שכלו הטהור הקדוש והמבהיק כזוהר הרקיע... ודוגמא לזה הננו מוצאים בתורתו של מרן הגה"ק רבינו אברהם בעל אבני נזר ז"ל בספריו הקדושים. עולה הוא שמים ויורד תהומות בתעופת שכלו, אבל באמת דבריו איתנים ומבוססים על פי הקשבתו המיוחדת בתורתן של ראשונים רבנן קמאי ז"ל אשר לאורם נסע ונלך"

את דבריו של האבני נזר, שישנה קליפה המעקמת את שכלו הלומד, הסביר בנו בעל השם משמואל בהשערה: קליפה זו נמשכת מקליפת עמלק הלהוט אחר המכה כזבוב. בדרך הדרוש ציין שעמלק הוא לשון עקלקלות, הפוך מהיושר הפנימי המאיר בשכלו של הלומד את עומקה של התורה.

החיד"א (נחל קדומים פר' בשלח אות כ') כתב רמז זה על פי קדמונים: "זכרון בספר ושים באזני- ר"ת זבוב כי הוא מלך עמלק כך כתוב בחידושי גאוני אשכנז בס' רבינו אפרים. ולפי דבריו א"ש משז"ל דהיצר הרע דומה לזבוב כי היצה"ר בא משר של עמלק. וכתוב בס' קרנים דהעוסק בתורה מבטל קליפת זבוב ע"ש. ולכן נרמז זבוב כי אין לו ביטול רק בעסק התורה ושים באזני יהושע דכתיב ביה נער לא ימוש".

כנגד זה, היגיעה בדברי תורה להבינם על בוריים, וכפי ביטוי של הגר"א 'לטחון דקדוקי תורתנו', היא הדרך והשער לעמוד על מחשבתה של תורה בבהירות.

הגרי"א חבר מסביר (אור תורה עמ' רכ"ה): "ולכן בעולם הזה צריך האדם לטרוח הרבה ולהתיגע בתורה כמ"ש קווצותיו תלתלים שחורות כעורב במי שמשחיר עצמועליהם כעורב. והיינו שכאן באתה התורה בכמה לבושים ומסכים והיא סתומה מאד. וצריך טורח רב עד שמשיגה, והם בחינת שערות שעל הראש שהם שחורות". הבנת טעמי תורה שבע"פ בדקדוק היא כעין שערות: כל שערה יונקת מנימא שלה, כשהשערות יונקות מן המוח שבראש. יש במשל זה להציג עד כמה ההבחנה בדברי תורה שבע"פ מגעת לעומקים של החוכמה האלוקית.

החזו"א (אמונה ובטחון פ"כ אות כ"ד) מסביר את החיוניות שבהקדמת היראה לחוכמה. לא רק היגיעה והכשרון פותחות את שערי החוכמה, אלא יראת ה' שבבסיס הלימוד. יראת

ה', לפי דברי החזו"א, היא חלק מהותי מההבנה בד"ת, והיא המולידה אצל הלומד את החושים הנצרכים לירידה לעומקה של תורה:

"ואמנם אין תהילת בעל ההלכה הגונה אלא א"כ קדמה לו יראתו לחכמתו, ואין חכמת התורה שרויה בלב אטום, כי עיקר טעמה בעדינות הנפש המתעלה למעלה מחמדת בני תמותה, והמשוטטת בעולמות עליונים הטועמת טעם השתוקקות למקור החוכמה השואפת אין קץ המשעשעת בחיק התורה בחולת אהבה...

אומנם התורה והיראה כחומר וצורה המהוים יחד את הנמצא וכל שלא קנה שלימות היראה אף ששכלו חד ומצוחצח בתולדתו לא יזכה לתורה שלימה רק כל דרכו חתחתים נפתולים ועיקשות וכמ"ש דלא סלקא להו שמעתתא אליבא דהלכתא, ואור הפנימי המתלוו עם אור השכל לישר את כל ההדורים ולחדור אל נקודת האמת העדינה היא יראת ה' טהורה. ומי שחסר את היראה הוא חדול הרגש של עדינות הנפש וחסר הטעם של זיו החוכמה בת השמים שכלו נעדר כח המבחין בין שקר אמת וחוכמתו נכזבה בכל פינותיה".

הרמ"ק (אור יקר, תיקו"ז ש"ז סי' י') כותב:

"שאי אפשר לעמוד על תוכן ההלכה אלא ע"י שבירת הקליפות דהיינו תירוץ הקושיות, שהתירוץ שובר הקושיא, והקושיא כקליפה החופה על המוח שהיא ההלכה, שא"א ליהנות ממנה אם לא ע"י שבירת הקליפות והיינו סוד הקליפות מחפיין על מוחא ההלכה. ולית בר נש יכיל למיכל בנהמא דאורייתא, דהיינו תוכיות ההלכה ולפסוק הדין להיכן נוטה דהיינו נהמא דאורייתא שהוא עיקר המחיה שאין בו מות כלל דאיתמר בה עץ חיים היא עד דזריק קושיין מהלכות. שבעוד הקושיא במקומה עומדת, אפשר שנוקים ההלכה באוקמתא אחרת, ונמצא שאין האדם עומד על אמיתות ההלכה עד תירץ הקושיא ולכך מה יפסוק הלכה ומה יהנה מהתורה כל זמן שהקושיא עדיין במקומה עומדת, קליפה קשה מעלמת המוח והיינו שהחיצוני סוכך בעד תוכיות מוח התורה ונדחק והוקשה בעיני ראות המעיין, ואינו יודע תוכיות התורה מטעם הלבוש החיצוני הזה עד דזריק קושיין מהלכה".

הרמ"ק מבחין בין קליפות הסובבות את תוכיות ההלכה לבין המוח הפנימי, ההבנה הפנימית של ההלכה. תירוץ הקושיות פותח את עיני המעיין בתורה להכיר את

אמיתות ההלכה. גם כאם היגיעה והדקדוק בלימוד פותחים את השער להבנה בעומק ההלכה.

בהקשר זה ניתן להביא את דברי החסד לאברהם (מעין שני נהר כ"ח "בענין עסק התורה בלי הבנה ופולפול"):

"דע, שאם תהיה עוסק כל ימך בתורה בלי להשכיל בה רק שתקרא בה, הנה בזה אתה אוכל החיטה עם הסובין שלו והמוח עם הקליפה. כי הקושיות דהלכתא הם סוד הקליפות ואתה מחוייב להקשות ולשבר הקליפות ולהוציא המוח ולתרוץ ולדקדק המילה ולהבין נעלמה... והנה בהיות האדם חוזר ועוסק בדבר וחוזר עליו ומעין הרבה פעמים בו זהו סיבת שבירת הקליפות".

דרך זו בעיון התלמוד מסור לכל ישראל, כפי שכתב הנצי"ב (בשאלות דר"א גאון, קדמת העמק עמ' ח"ג אות ו'): "למדנו שדרך הפלפול להעלות הלכה מדיוקי דקראי וע"פ שלוש עשרה מידות שהתורה נדרשת בהן הוא חלק שניתן למשה לבדו. וכל ישראל לא היו ראויים להשתמש בהוראת התורה אלא ע"פ הלכה שניתן בקבלה למשה מסיני על כל פרשה ומצוות התורה, ומה שלא ניתן בקבלה יש לדמות בסברא מילתא למילתא".

תהא החתימה מעין הפתיחה בדברי מרן הגרא"א שפירא זי"ע. בס' מנחת אברהם (ה"א סי' א) כתב:

"והנה בנדרים שם איתא בתחילה לא ניתנה תורה אלא למשה וזרעו, ומשה נהג טובת עיין ונתנה לישראל, ופריך ע"ז מקראי ומשני אלא לפלפולא בעלמא. ובתוס' שם פירשו דהיינו שיטת חריפות והבנה, והרא"ש הוסיף דהיינו מ"ש כתבן שלך כי כל החוכמה והשכל רמוזים בכתב התורה בצורת האותיות ור"ל שישנו אור מיוחד בקדושת אותיות התורה שמאיר עיניהם של המעיינים בהן. וצ"ל שזה מלבד כח החידוש שניתן לכל ישראל ע"י עמלות בתורה".

